Iustina *BURCI*

NUMELE DE FAMILIE. FORME INTERMEDIARE ÎN SEC. AL XVIII-LEA

Trecerea de la numele unic la numele dublu (*prenume* + *nume*) nu s-a făcut dintr-o dată, ci treptat, atât sub aspect temporal (fenomenul a durat câteva secole), cât și structural (între cele două tipuri de denominație au existat stadii intermediare: astfel, numele unic începe să fie însoțit de un determinant a cărui formă variază de la un cuvânt – Dumitrașco, *jitar*; Fodor, *rotar*; Enache *ot Diochești*, la mai multe – Nicolai, *grec, făclier*; Petcu *sârbul, sucmănar, blănar*, uneori ajungându-se la adevărate perifraze – Tănasă *săbier ce șade la Arsăni*).

Cu timpul, dubla denominație se impune din ce în ce mai mult. Chiar dacă până în secolul al XIX-lea numeroși săteni apar înscriși în documente ca purtători ai unui singur nume (prenume, poreclă, supranume) și acestora li se adaugă, de către autorități, de la caz la caz, patronimul, numele bunicului, al mamei, al soției, al fratelui etc. „după cum dicta interesul juridic”[1]. Faptul că bunurile unei familii constituie, de cele mai multe ori, domeniu ereditar, face necesară – în condițiile în care același nume de familie nu apare încă în mod constant la toți membrii unui grup – evidențierea legăturii directe a individului cu predecesorul sau colateralii săi.

Acest lucru a fost realizat în două moduri: sintetic și analitic[2]. Ambele au circulat în paralel până către mijlocul secolului al XIX-lea. Exemple în care filiația se face cu ajutorul sufixelor – sintetic deci – apar încă din secolul al XV-lea[3]: Isaia *Gârdovici* fiul lui Gârdea (1409), Cozma *Băloșescul* fiul lui Băloș (1432), Costea *Dragoșevici* fiul lui Dragoș (1436), Petrică *Iachimescu* fiul lui Iachim (1453), Giurge *Albotă* fiul lui Albu (1468), Ștefu l *Cernătescul* fiul lui Cernat (1468) etc. O mare parte dintre sufixe a avut, inițial, rolul de a îndeplini funcția patronimică ori maritală: *-escu, -ov, -ovici, -ev, -evici, -ea, -otă, -in, -aia, -anca, -oaia* etc. Treptat însă, semantica formanților a evoluat. Astfel, în lipsa unor date concrete, nu mai putem avea certitudinea că unul sau altul dintre numele formate

BDD-A20651 © 2007 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:48:36 UTC)

cu sufixele respective indică raportul direct între purtătorul său şi un anume membru al familiei. Din acest punct de vedere, construcţiile analitice au avut o stabilitate incontestabilă. Folosirea, în structura formulei de denominaţie, a unor termeni auxiliari prin care se exprima gradul de rudenie [slavi: *sin, brat, zet, vnuc* sau româneşti: *frate, ginere, cumnat* etc.], ori utilizarea articolului posesiv (*a, al*) înlăturau, încă din start, eventuale neclarităţi în acest sens.

Deşi sigură prin conţinut, formula analitică avea însă inconvenientul de a fi incomodă prin forma sa „stufoasă", în special atunci când era vorba despre înscrierea şi utilizarea numelui la nivel oficial. Prin urmare, după anul 1850 ea se întâlneşte din ce în ce mai rar şi cu precădere în mediul popular, locul său fiind luat de formula bimembră de denominaţie. Dar, cărturăresc[4] sau nu, acest tip a fost îndelung parte integrantă a sistemului antroponimic românesc. Cunoaşterea lui contribuie, aşadar, la crearea imaginii de ansamblu a evoluţiei poporului nostru, a relaţiilor stabilite între membrii comunităţii, atât la nivelul microstructurii familiale, cât şi al macrostructurii sociale, juridice şi economice.

Ne-am bazat, în analiza întreprinsă, pe materialul existent în lucrarea **Moldova în epoca feudalismului**[5], de unde am extras toate antroponimele cu structură complexă. În urma cercetării lor s-a putut observa faptul că acest corpus de nume comportă o discuţie pe mai multe planuri: al celor mai frecvenţi termeni auxiliari, al persoanei la care se raportează cel mai des o altă persoană şi al felului în care prima apare menţionată.

Prezentăm în continuare, în ordinea alfabetică a cuvântului auxiliar, o mică parte a inventarului de care dispunem:

brat: *Alecsa brat puşcaşu, Andrei brat Crăciun, Ilie brat Spătar, Iordachi brat Cârciumarului, Lefter brat Gavril, Lupul brat Neculai, Maxim brat popei, Miron brat Cârlan, Negrea brat lui Micle, Pricopie brat Ion, Prodan brat Vornicului, Roman brat rotar, Sabin brat Vasâli Caşcaval, Samson brat cazacul, Şerban brat Albul, Stancu brat Anton Cărare, Ştefan brat Ion, Stoica brat Neculaiu, Ursachi brat Costandin Grama* etc.;

cumnat: *Gheorghii cumnat lui Crivăţ, Iftimii cumnat Manoli, Ion cumnat cojocarului, Miron cumnat rotarului, Necula cumnat Ştefan, Pavăl cumnat Lefter, Pricopi cumnat Mândrului, Radul cumnat Predii, Radul cumnat Tiron, Toader cumnat lui Onofrei, Vasile cumnat munteanului* etc.;

fată: *Maria fată Haritonii*;

fecior: *Săbieriul fecior Tomii*;

frate: *Grigori frate lui Moisă*;

mamă: *Aniţa mama Vântului*;

nepot: *Costantin nepot Cloşcă, Dumitru nepot Putredului, Ilie nepot ungureanului, Ion nepot mrejarului, Ioniţă nepot Brânzan, Ioniţă nepot grădinarului, Lefter*

BDD-A20651 © 2007 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:48:36 UTC)

nepot dascălului, Matei nepot Tătarului, Postolache nepot lui Mihail, Sandu nepot Selcean, Ștefan nepot lui Frunzete, Vasile nepot Jalbă etc.;

noră: *Marie noră rotarului*;

sin: *Andrei sin Dimineață, Andrei sin Grecului, Aron sin David, Dumitru sin lui Vasile Drumcă, Grigori sin lui Vasile Orza, Ion sin Bagăsamă, Ion sin Băncilă, Ion sin lui Gheorghi Țiganea, Ioniță sin cheptănariul, Ivan sin Popescu, Lazăr sin Palade, Lupașcu sin Toderică, Lupul sin Lupul, Macari sin Toderașcu, Macovei sin Tomuleț, Mihai sin Vlaicu, Miron sin Oprișan, Neculai sin Gavril Covrig, Pricopie sin păcurari, Radu sin răilean, Simion sin ungureanul, Toader sin chelarului, Vârlan sin Lateș, Vasâle sin butnarului* etc.;

socru: *Dumitrașcu socru Grecului, Dumitru socru protopopului, Iftode socru lui Andronache, Ion socru lui Bucur, Ion socru rotarului, Lazăr socru lui Apostol, Nicolae socru lui Stoian, Sâmion socru lui Condurachi, Vasâle socru lui Poiană* etc.;

soră: *Anița soră Vornicului, Lupa soră Drumii*;

unchi: *Ion unchiul lui Alecse*;

tată: *Ion tată popei, Roman tată vătămanului, Ștefan tată popei*;

văr: *Costandin văr lui Ioniță Malcoci, Lupul văr Predii, Ștefan văr lui Gheorghiță, Toader văr lui Nicolai* etc.;

zet: *Andreeș zet Cucul, Andrei zet Topală, Andronicu zet Cozmii, Gheorghie zet gălățan, Grigoraș zet funarului, Grigori zet bejenar, Ivan zet pânzariul, Lupașco zet Dumitrașco, Lupul zet Roșca, Nicolae zet Gavril, Nistor zet Ocneș, Panaite zet Vicol, Pavăl zet Turle, Petre zet lui Axănti, Pricopi zet Gliga, Radu zet Brânză, Simion zet olar, Stoica zet călugărului, Ștefan zet Cojoc, Vasilachi zet rus* etc.

Deși am prezentat aici doar un număr redus de exemple, totalitatea materialului pe care l-am avut la dispoziție ne îndreptățește să facem următoarea clasificare, din punctul de vedere al frecvenței cu care apelativele mai sus menționate apar în componența formulei analitice de denominație:

1. *sin* – 64,67%, 2. *zet* – 17,14%, 3. *brat* – 12,71%, 4. *nepot* – 2,54%, 5. *cumnat* – 2,46%, 6. *socru* – 0,24%, 7. *văr* – 0,08%, 8. *soră* – 0,03%, 9. *fecior* – 0,01%, 10. *fată* – 0,01%, 11. *frate* – 0,01%, 12. *mamă* – 0,01%, 13. *noră* – 0,01, 14. *tată* – 0,01%, 15. *unchi* – 0,01%.

Utilizarea, pe scară largă, a cuvintelor slave *sin, zet, brat* – înaintea corespondentelor lor românești – a fost impusă, pe de o parte, de către sistemul administrativ existent la acea dată, iar pe de alta, s-a datorat sensului cu nimic diferit de cel al termenilor autohtoni: *fiu, ginere, frate.* Recunoașterea de către stat a proprietății private, precum și conștiința tot mai acută a apartenenței la un grup familial dau amploare utilizării cuvintelor respective. Impuse inițial de structura socială, unele dintre ele se vor desprinde din aceste construcții, formând

BDD-A20651 © 2007 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:48:36 UTC)

singure prenume sau nume de familie. În arhiva[6] Laboratorului de onomastică din Craiova se regăsesc, ca nume de familie, majoritatea acestor termeni (cel mai des în zona Moldovei): *Bratu* – 21.195, *Fecioru* – 1.274, *Fiica* – 6, *Fiu* – 127, *Fata* – 72, *Frate* – 100, *Nepotu* – 143, *Nora* – 3, *Sin* – 1.171, *Sora* – 2.903, *Zet* – 569. Ne-am fi așteptat, poate, ca *sin*[7], datorită avantajului procentual pe care îl are la 1774 față de celelalte cuvinte, să se afle și acum în poziție primă. Cifrele exprimate mai sus dovedesc însă că nu întotdeauna evoluția unui fenomen din limbă este, în mod sigur, previzibilă, interacțiunii factorilor lingvistici suprapunându-i-se adesea influența unor factori de natură extralingvistică.

Informația pe care am avut-o la dispoziție ne oferă și o serie de antroponime în a căror structură se îmbină elementele slave (*brat, sin, zet*) cu forma românească a articolului hotărât, la genitiv (*lui*): *Negrea brat lui Micle, Ion brat lui Toader, Stan brat lui Coste, Dumitru sin lui Vasile Drumcă, Grigori sin lui Vasile Orza, Crăciun sin lui Vasile, Ștefan sin lui Panco, Ion sin lui Gheorghi Țiganea, Petre zet lui Axănti, Dediul zet lui Morun, Năstasii zet lui Hilip* etc. Acest fapt dovedește că formula de denominație, pe care o avem în vedere, era deosebit de uzitată la vremea respectivă.

De regulă, „numele comun neamului, cât și individul față de care se arată o aparținere, este ales pe linia descendenței bărbătești. Numele tatălui de familie este acela care formează pivotul întregului sistem. O filiație uterină este foarte rară”[8]. Cu toate acestea, există situații (și nu puține) în care susținătorul familiei ori beneficiarul unui act domnesc de împroprietărire este o femeie (de obicei văduvă), caz în care descendenții ori rudele apropiate se vor raporta la aceasta și se vor folosi de numele ei în relațiile extrafamiliale: *Pavăl sin Tofana, Radul sin Siminei, Alexandru sin Ursulesii, Ioniță sin Despa, Neculai sin Irinii, Zaharia sin Spătăriții, Andrei zet Aniții, Andronic zet Brăndușii, Toader zet Floroaei, Andrei brat Varvarii, Neculai brat Istinii, Marian cumnat Săvoaiei, Nicolae al Lupei, Vasile a Iordăchioaiei, Tănase al Bocancei, Iacob al pescăriței, Petrea a Irinei, Maftei a ciubotăriții, Andrei cumnat Săvoai* etc.

În ce privește alcătuirea internă, modelul selectează, la nivel sintactic, două modalități de exprimare: fie cu ajutorul cazului nominativ, fie cu genitivul. Formulele nominale sunt simțite ca fiind mai rigide, ele au un plus de oficialitate, pe când cele genitivale sunt mai apropiate de exprimarea populară. Dar, totodată, rigurozității lingvistice i se adaugă adesea subiectivismul „anchetatorului”, ori, pur și simplu, faptele trebuie luate ca atare. Astfel, în cazul unor exemple ca: *Manolache brat diaconului* // *Sandul sin diacon*; *Necoară brat vornic* // *Matei brat vornicului* este greu de spus astăzi, în mod concret, dacă a existat o motivație aparte în utilizarea acestor forme, cu atât mai mult cu cât diferențe se înregistrează chiar în același sat și chiar referitor la același nume. În satul Scorțeni (Ținutul Bacău, Ocolul Tazlăului Mare de Sus) cei trei fii ai lui Toader Măciucă au fost înscriși astfel: *Neculaiu sin Toader* / *Ion sin lui Toader* / *Petre sin Toader*.

Complexă prin definiție – cuprinde structural doi termeni distincți, A și B, (Ion sin Pătru) – formula se amplifică adesea datorită elementului secund (B), con-

BDD-A20651 © 2007 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:48:36 UTC)

stituit, la rândul său, dintr-o sintagmă: *Ion* sin *Pătru sin Gheorghe*. Relația devine astfel A+ [B+C]. Există situații în care aceasta ajunge să cuprindă numele a două sau chiar trei generații succesive: *Stoian sin Oprea zet Radu Maglaviceanu, Matei sin Dinu al Ilinii Căpriceanu, Mitrică sin Iordache Grănaru zet Greblă, Florea al lui Dinu sin Costandin Bobolan, Pătru sin Pătru al lui Dan, Pârvu zet Luncan sin Dumitru, Tudor sin Neagoe al Aniții, Ilinca a lui Ion al Udrii* etc.

Deosebit de productivă pentru perioada la care ne referim este raportarea individului la un supranume sau o poreclă – la un nume comun deci: *Vasâle sin strugariul, Toader sin chelarului, Stroe sin baciului, Gavril sin ceauș, Vasâle sin vărzarului, Ioniță sin cheptănariul, Ion sin olarului, Tănase brat cârciumarului, Ion brat păscar, Vasile cumnat munteanului, Stoica zet călugărului, Vasilachi zet rus, Zaharia zet popa, Dumitru socru protopopului, Iacob al pescăriței, Maftei a ciubotăriții* etc. Se pare că persoanele respective erau mai cunoscute în comunitate prin meseria sau funcția pe care o îndeplineau și mai puțin prin numele personal. De altfel, multe dintre aceste îndeletniciri vor deveni, treptat, nume de familie, ele fiind adoptate de toți membrii grupului familial, chiar dacă nu practicau toți acea meserie.

O particularitate a modelului analitic de denominație, în Moldova[9], este trimiterea la un antroponim exprimat anterior; când confirmarea posesiunilor se acordă unui grup de frați sau nepoți, iar actul se adresează celui mai mare, în calitate de cap de familie[10], ceilalți membri sunt înscriși cu formula „brat, sin etc. ego", „brat, sin etc. lui" sau se adaugă, alături de nume, forma adverbială „tij" (la fel, asemenea) (metoda aceasta nu este, propriu-zis, o formulă de denominație, ea ține mai mult de „exprimarea" administrativă):

Vasile, muntean / Iordache brat lui / Ioniță brat lui;

Grigoraș, croitor / Toader sin lui / Ioniță nepot lui;

Irimia sin Bănariul / Simion brat lui / Precup, tij etc.

Așadar, pentru că nu sunt deținătorii de drept ai unei proprietăți, dar au cotă parte la aceasta, membrii familiei nu-și pot valorifica dreptul decât punându-se în relație cu titularul, sub care apar înscriși, indiferent de numărul lor: *Constantin Neculai / Ioniță brat lui / Grigori brat lui / Căsian brat lui / Toader brat lui*.

Chiar dacă în cele mai multe cazuri legătura în cadrul grupului se stabilește cu același individ, există numeroase situații când, în interiorul aceleiași familii, raportarea se face în lanț: *Gligoraș a Gligorășoaiei / Lazor brat lui; Costandin sin Lupeș / Arsenii brat lui; Gheorghi sin Boricean / Gheorghi zet lui* etc.

În același tip, analitic, se încadrează și formula denominativă populară, alcătuită cu genitivul, elementul auxiliar fiind articolul posesiv *a, al* (± *lui*): *Agapii a șătrarului, Andrieș a munteanului, Dobre a grămăticului, Gligori a căpitanului, Ion a călugărului, Ion a lui Dumitrașcu Gorovei, Miron a popii, Nicola a lui Ioniță, Petre al vameșului, Precup a lui Istrate, Ștefănică al lui Papuc, Toader a diiaconului, Vasilică al Rotarului* etc. Modelul este general, întâlnindu-se în

BDD-A20651 © 2007 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:48:36 UTC)

toate regiunile țării. Folosirea lui nu implică în mod obligatoriu ideea de dependență economică sau socială a unui individ față de altul; o persoană mai puțin cunoscută în colectivitatea sătească ori purtând un prenume frecvent[11] în spațiul respectiv, este mai ușor „reperată" prin asocierea numelui său cu cel al predecesorului sau al unei rude apropiate. Procedeul nu a dispărut cu totul. La sate el este încă prezent în exprimarea orală. Sistemul antroponimic oficial înregistrează nume de familie care mai păstrează rudimente ale acestui gen de denominație. Articolul posesiv (*a, al*) a făcut, într-o primă fază, corp comun cu numele propriu (*Aancuței, Ababei, Abălănesei, Aburlăciței, Achelăriții, Agheorgiesei, Albucurei, Albadii* etc.) pentru ca, apoi, acesta să se piardă la unele dintre ele (pe măsură ce se succed noi generații, legătura directă cu întemeietorul familiei slăbește, chiar dacă există conștiința aparținerii la acel clan), fiind înlocuit cu nominativul (*Abălașa, Aioana, Acristina, Aciobănița, Acostăchioaie, Acatrine* etc.). La momentul actual sunt înregistrate pe teritoriul țării un număr de 1.156[12] de nume de familie alcătuite din art. pos. *a, al* + nume (cifra include formele de N și G, precum și toată gama fonetismelor terminale, de ex.: *Agavriloaia, Agavriloae, Agavriloaie, Agavriloaei, Agavriloaiei*). Materialul indică faptul că pentru unele dintre acestea Moldova concentrează numărul total al aparițiilor: *Aancuței* – 7, *Aane* – 10, *Abălai* – 22, *Abuhnoae* – 27, *Acăprăriței* – 33, *Aelisavetei* – 5, *Agăinăriței* – 6, *Agheorghesii* – 12, *Aiostinei* – 17, *Amăndălăchioai* – 14, *Apanaitoaei* – 9, *Atincăi* – 24, *Atomulesei* – 7, *Avochiței* – 11 etc., iar pentru altele, mai mult de jumătate din întregul înregistrărilor pe țară: *Abunei* – 186/158, *Aciobăniței* – 182/115, *Adăscăliței* – 400/259, *Adochiei* – 197/109, *Adomnicăi* – 190/136, *Adumitroaiei* – 82/42, *Amanolesei* – 115/88, *Amărculesei* – 30/26, *Amăriucăi* – 156/138, *Aneculăesei* – 176/107, *Arădoaie* – 94/82, *Asăvoaei* – 161/123, *Aștefănesei* – 96/79, *Azoiței* – 344/214 etc.

Analitice prin structură, motiv pentru care le-am încadrat în acest model, sunt și construcțiile formate cu ajutorul prepoziției slave *ot* (*de la, din*); numai că, de această dată, raportarea nu se mai face la o persoană, ci la un loc, cel de proveniență a unui individ: *Toader ot Blebe, Apostol ot Grași, Gavril ot Ceucășeni, Tănasă ot Livezi, Dragomir ot Tășești, Grigoraș ot Irești, Pricop ot Moldova Sacă, Ștefan ot Brătești, Stanciul ot Săcătură, Gheorghi ot Costești, Petre din Păscăuți, Dămian din Mimoreni, Măcari din Bățăni, Ifrim din Târnova, Iliaș din Iurcăuți* etc. Când originea unui grup de persoane vizează aceeași zonă sau aceeași localitate, ele apar înregistrate una sub alta, cu mențiunea *ot tam*: *Toader zet Ciocan, la luncă / Radu, muntean ot tam / Sandu, muntean ot tam / Șerban, muntean ot tam / Ariton zet Juncul ot tam* etc.

Supus evoluției, sistemul numelor de persoană a selectat, progresiv, numai acele elemente și structuri care îi ofereau, deopotrivă, concretețe și concizie. Din acest motiv formula denominativă analitică s-a pierdut. Ea reprezintă însă o verigă importantă în lanțul evoluției și cunoașterii antroponimiei românești actuale.

BDD-A20651 © 2007 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:48:36 UTC)

NOTE

[1] N.A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc,* București, Editura Academiei, 1963, p. XXIII.

[2] Ecaterina Mihăilă, *Despre geneza și funcția numelor proprii,* în LR, XXVII (1978), nr. 3, p. 269; v. și Ch. Ionescu, *Sistemul antroponimic românesc în secolele al XIV-lea și al XV-lea (Țara Românească),* în LR, XXVII (1978), nr. 3, p. 247-248.

[3] Exemplele au fost extrase din *Catalogul documentelor moldovenești* din Arhiva istorică centrală a Statului, București, vol. I, 1957.

[4] N.A. Constantinescu, *op. cit.*, p. XXXII.

[5] *Moldova în epoca feudalismului, vol. VII, partea I–II, Recensămintele populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774,* Academia de Științe a Republicii Moldovenești, Institutul de Istorie, Editura Știința, Chișinău, 1975.

[6] Constituită (la Facultatea de Litere, Universitatea din Craiova) pe baza informațiilor oferite de Serviciul Evidența Populației din București, în 1994.

[7] În prefața la *Dicționar al numelor de familie românești* (Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 9), Iorgu Iordan remarca faptul că „nume cu acest determinant nelatinesc s-au păstrat până în zilele noastre". Dar, pentru că „*sân* era omonimul perfect al urmașului lat. *sanctus*, s-au produs confuzii, unele, cred, voite, în sensul că *sân* a început să fie interpretat ca lat. sanctus". În antroponimia actuală au fost înregistrare astfel de nume: *Sângheorghe*, *Sânmihai*, *Sânpetru*, *Sintoader*, *Sintoma*, *Sinvasile*, *Sin-Dumitru*, *Sin-Gheorghe*, *Sin-Mihai*, *Sin-Toader*.

[8] Șt. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului,* București, 1936, p. 74.

[9] Prin comparație, am urmărit numele înregistrate în *Catagrafia Doljului de la 1831*, publicată în „Oltenia. Documente. Cercetări. Culegeri", Craiova, 1944.

[10] *v.* N.A. Constantinescu, *op. cit.*, p. XXXIV.

[11] Ion Popescu-Sireteanu, în *Porecle și supranume din satul Drăgușeni, com. Șcheia, județul Iași,* în SCO, nr. 4, 1999 (p. 237-259), se referă la omonimia care poate apărea între purtătorii aceloraşi nume de botez sau de familie și la necesitatea diferențierii lor printr-un adaos, poreclă sau supranume.

[12] Numărătoarea a fost efectuată pe baza datelor existente în arhiva Laboratorului de onomastică.

BDD-A20651 © 2007 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 20:48:36 UTC)